

red 1852. l., ker dopušča preganjati tudi zaradi privatnih prestopkov, če to javni interes zahteva. Določilo §-a 493. daje torej oblast državnemu pravdniku, da objektivno postopa tudi tam, kjer bi subjektivno ne mogel. Ni nam pri rokah gradivo, iz katerega bi razvideli, kako so nastala ta, diskrecijonarno moč državnega oblastva takó zeló razširjajoča določila, a vidi se nam, da državni zbor ni si predočeval dosežaja njihovega.

Ta določila so storila, da so pričeli — a to še le pred nekoliko leti — zasegati tiskovine, ako so žalile vnanje suverêne. Vnele so se zaradi tega živahne razprave, ali je to po zakonu, mari ni. Zagovorniki tega postopanja sklicevali so se na to, da zakon dopušča preganjati kaznjiva dejanja v obče in ne prebirajoč, ali jih je preganjati uradoma, ali le zasebno, potem da javni interes zahteva, da ni žaliti vnanjih vladarjev, ker bi žalitve vzbudile publicistične in eventualno diplomatične razprave, te pa bi utegnile kaliti odnošaje med državami.

(Dalje in konec prihodnjič.)

Dr. F.

Zadružništvo (socijalizem).

Ako sem si dovolil, rabiti slovensko besedo za latinsko: „socijalizem“, opravičil bodem to lahko. Pomen jugoslovanske zadruge je bil in je še danes: vzajemno delo več oseb in vzajemno uživanje pridelkov, ali njih razdeljevanje med iste osebe. Prav to pa je tudi pomen socijalnim naukom naše dobe. Razlika je le ta, da stoji jugoslovanska zadruza na trdni podlogi krvnega sorodstva, novejši učitelji pa si upajo združiti ljudi v vzajemno delo brez posebne vzajemne ljubezni.

Kjerkoli se vzbudi močna vzajemna ljubezen, pravo bratoljubje, onda se mu približa tudi zadružništvo. Nahaja se tudi v zgodovini krščanske vere. Ko se je namreč začel širiti nauk krščanske ljubezni, prešinila je ta ljubezen tako močno nekatere vernike, da se jim je videlo potrebno, razdeliti tudi vso svojo imovino med krščanske brate. (Primerjaj v zgodovini apostolov pripovedko: „Ananija in Safira“.) Pri tem zadružništvu pa za-

denemo tudi uže na komunizem, t. j. na vzajemnost imovine, ne le na vzajemnost pridelkov. Takisto v jugoslovanski zadruzi.

Ali malokedaj je izviralo zadružništvo iz tako čistega in blagega vira. Navadne korenine so mu bile v srednjem veku krute strasti, pohlep ubožcev ob onemogli državni vladi. Tako so kmetski uporniki na Nemškem in Slovenskem jeli gradove podirati in blago razdeljevati. Še dandanes se vstraši mirni državljani, če se lotijo zadružništva neomikani delavci, preteči, da po svoje, kakor umejo, vresničijo misel o enakopravnosti vseh ljudi. Ker pa zmot ni moči odpraviti drugače, nego po znanstveni preiskavi, onda je vredno pretehtati korenike zadružništva in ozirati se na druga, trdo obstoječa svojstva človekova ter svojstva narodnega gospodarstva, da spoznamo, so li opravičena načela jednakomernega uživanja, celo: se li dajo izvršiti?

Mnoge so korenike zadružništvu nekrščanskemu (namreč tistemu, katero ne izvira zgol iz ljubezni do bližnjega). Ko se je spoznalo, da so vsi ljudje jednaki po pravu, držali so se nekateri trdo in slepo pomena enakosti, izvajajoč iz njega, da naj vlada enakost povsodi, tudi pri uživanji. Prezirali so, da naša enakost je res bistvena po bistvenih naših lastnostih in po pravu, vendar pa nismo si jednaki po zmožnostih in po činih. Iz naše svobode, iz večje mere te ali druge zmožnosti izvirajo tudi različni učinki. Ako sem n. pr. zdravnik, onda po svojem svobodnem delu učinim kaj drugega, nego li kmet ali obrtnik. Akotudi redi zemlja človeka na kopnem in na morji, po gorah in v ravnini, na severu in v toplih južnih krajih, — vendar redi ga povsodi drugače; pridnega bolj zdatno, nego lenega, umnega celo bogato mimo neumnega. Ker so od nekedaj tudi delali roditelji najpreje za svoje otroke, izročili in zapustili njim imovino, onda so nejednakosti porodile človeške individualnosti, a naše okolice tudi nejednakosti imovine, nejednakosti uživanja. In ker ni moči odpraviti človeških in zemljiških posebnostij, uže zaradi tega ni, da bi se odpravila lastnina ali imovina, in ne da se ustanoviti jednako uživanje. Ljubezen roditeljev do otrok je tolika, da bi dobri roditelji, če bi se danes razdelila vsa imovina na jednake deleže, uže drevi sebi nekaj pritrgali, a pridejali svojemu sinu, in nejednakost bi bila zopet gotova. In jutri bi raztočil lahkomiselnik svoj delež vina, zmerni sosed pa bi ga

še prihranil in zamenil pojutranjem za drugo blago lahkomiselnikovo, pridni mož bi obdelal svoj kos zemlje, lenuh pa ne, in čez leto dnij ali čez nekaj let bili bi tam, kjer smo danes. To je moč človeške svobode, človeške individualnosti.

Ko so pa spoznali socijalisti, da je svoboda njih najhujši nasprotnik, začeli so tajiti tudi svobodo, in sicer na dvojni način. Naslednji obris novejših zadružnih nauk je posnet po dru. Ahrensu.

Najkrutejši sistem je materijalizem, ki taji Boga in dušo, kateremu človek ni nič drugega nego žival, kateri torej tudi države ne smatra za nič drugega, nego za živalsko zadrugo, katera naj skrbi enakomerno za vsako žival, imenovano: „človek“. Ti ljudje tudi nočejo zakona med jednim možem in jedno ženo, nego vsa zadruga bodi jedna rodbina. V tej zadrugi (Robert Owen) ne bodi niti hvale, niti graje, niti kazni, niti zaslужka. Jednak nauk naj jednako vzgoji vse člane in privabi jim jednak značaj; kakor bodo jednako deležni vse imovine in vseh dohodkov, tako naj se tudi jednako zanimajo in trudijo za zadrugo. Rojen Anglež, bil je Owen pa tudi toliko samostojen človek, da ni niti mislil države klicati na pomoč, nego sam je osnoval tako zadrugo, kakeršno si jo je izmislil, druge pozivajoč, naj jih snujejo še več. Ker je bil imovit in je prepustil svojo imovino zadrugi, držala se je nekaj let, dokler je živel on sam; po njegovi smrti pa je kmalu razpadla.

Dokaj nevarniši so bili francoski učenjaki Fourier in St. Simon, še poprej (1796) Baboeuf, ki so klicali državo na pomoč, prav po francoski šegi, po kateri naj država oživetvori vsako obliko, ki se je kedaj izcimila v možganih samosvestega ali samoljubega moža. Fourier je še dal veljati različnost značaja, zmožnosti in nagonov, ali učil je, država naj zapoveduje vsakemu, kako mu je rabiti svoje zmožnosti, kaj delati; država naj pa tudi razdeljuje pridelke po vsakega svojih zaslugah. Fourier torej taji svobodo, taji pa tudi enakost uživanja, in zato so ga kmalu zapustili. Prekosila sta ga St. Simon, komunist Cabet, in zlasti pri St. Simonu se je pokazalo, da je prišel kot materijalist do istih sklepov, kakor nemški pantheist Hegel. Pantheizem namreč tudi taji, da je Bog samostalno bitje, in pozna le božji razvitek v prirodi, zlasti v človeškem

duhu. Še le v možganih filozofovih se zaveda duh, — celokupnost tega človeškega duha, to je po Hegelu: „duh sveta“, to mu je pomen Boga! Bolj ko napreduje človeški duh (občno mnenje), bolj se je razvil svetovni duh, in ker se izraža človeški duh, občna volja, najbolje v državi, tedaj mu je država tudi vtelesen Bog. Po tem nauku pa tudi ni prostora za vrednost človeka kot individuvalnega bitja, ni prostora za svobodo. Če je država vtelesen Bog, udati se mu mora posamezni človek popolnoma. Seveda se Hegelu ni sanjalo o nasledkih njegovega sistema, ali prišli so drugi, ki so jih izvedli. Takisto pa je St. Simon hotel osnovati novo vero, učeč, da se Bog javi vsak čas v enem človeku, ki ga je imenoval: „loi vivante“ (živi zakon). Ostali vsi morajo tega poslušati; ta in pomočniki njegovi naj razdelijo med druge ljudi vse delo, a tudi znanost, umetnost po zmožnostih, delijo naj tudi pridelke, kolikor moči po enakosti. Lastnina do vsega pa pripada celoti, osebne lastnine ni.

Ne pretehtujemo, koliko so se bolj ali manj držali vsi nasledniki najnovejše dobe teh svojih učiteljev, ki so živeli v prvi polovici našega veka. Jediní so si, taječi človeško svobodo in potem je prav vse jedno, določujejo li vsemogočnost države ali cerkve, ali sploh kake večine. Tako n. pr. imenuje Lasalle sedanjo lastnino: tujstvo, in pravi, da hoče zadružništvo osnovati lastnino, ki je utemeljena v delu; zadružništvo po njem ne pomenja nič drugega, nego razdeljenje lastnine: „po društvenih razmerah“. Seveda pozabi, da bode jutri učinek lastnine ist, kateri je bilvčera.

Naj omenimo še najnovejše jako pohlevne oblike socializma. Dne 29. oktobra 1888 je pisal o njem advokat dr. Kraus v „Gerichtshalle“ in završil takole: „Akotudi se ne upiramo zoper kapital in lastnino, ki sta dorasla po zakonih, dosihdob veljavnih, vender imamo brez dvojbe pravico, določiti za bodoče čase pridelke bodočega dela kot lastnino tistim, ki jih pridelajo, namreč vse pridelovanje premeniti v ta namen.“ — Tudi dr. Kraus torej ni dosleden. Kedor namreč prepušča pomen „lastnina“ še v tako majhnem krogu, tist se tudi ne more več braniti učinkov lastnine, a ti učinki se zovejo kapital, kateri se množi po svojih učinkih, po učinkih svojega lastnika. Ne pozabimo, da je n. pr. uže vsaka njiva kapital. Kako naj se pridelajo vzajemni pridelki brez vzajemnega kapitala?

Jedini dosledni socijalisti so torej gotovo komunisti. Ali njih glavna pomota je kriva sodba o vrednosti posameznega človeka. Vsak človek je tudi samostalna oseba, vsak ima svoje zmožnosti, svojo krepost v delavnosti, in vsakedor si je mlad pridobil tudi več ali manj tega ali onega nauka, torej znanja. Vsak človek rabi drugače svoje zmožnosti, in to po pravici, ker v to smo dobili od Stvarnika različnih zmožnostij, da potem človeška družba postane imovita vsega znanja, vse umetelnosti, vsega blaga. Ako pa imamo svojo svobodo, deležni smo tudi mi sami prvi učinkov svoje svobode, a to je etična podloga „lastnini“. Ako smo poklicani, da trgamo sad svojega dela, dati ga smemo tudi svoji deci, ali zapustiti ga jej po svoji smrti. Jednakost ljudij velja le pred sodnikom in po vsem pravu, ne velja pa po zmožnosti, niti ne po delavnosti, niti ne po pridelkih delavnosti.

Lahko bi naštel dosti primerov, ki jasno ovržejo vse socijalistične nauke. Nekaterih naj navedem. Kmet je na primer plačeval hlapca od novega leta do Petrovega. Potem pride toča, ki pobije vse pridelke. Kaj pa po vinogradih, kjer so lastniki doplačevali leta in leta na stroške? Kako hočeta Lasalle in dr. Kraus „določiti pridelke bodočega dela kot lastnino tistim, ki jih pridelajo?“ — Ali recimo, da je iztrebil ubogi želar s triletnim trudom hosto in napravil rodno njivo, potem pa umrl. Komu je to storil? Ali svojemu sinu, ali pa naj Lasalle in dr. Kraus določujeta, komu pripadajo odsihdob pridelki? — Ako si najel delavce premog iskat in našel bogato jamo, tačas bodo lahko govorili socijalisti o: „sadu človeške delavnosti, o pravici delavčevi do vsega pridelka svojega dela“ i. t. d. Kaj pa, če si iskal premoga in pri tem zapravil vso svojo imovino; ali naj ti sedaj delavci vrnejo služnino, katero si njim plačeval ali vsaj del? — Takisto je pri obrtnosti, takisto v trgovini. Marsikateri fabrikant si je pridobil po svojem pridelovanem blagu bogatstvo, a drugi je izgubil, kar je imel, ker je padala cena njegovega blaga. Še bolj zavisen od cene je kupec, tako, da pri njem delo ni tako važno, nego li druge razmere, ki vplivajo na ceno.

Iz vsega pa je videti: Delavec ni deležnik pridelkov, on ne dela, da bi pridelal, on hoče pred ujem, namreč, on hoče, da je izplačevan naprej, dan na dan, nepogojno (se li bode kaj pridelalo ali ne). Služnina se torej ne daje iz pridelkov, nego iz

kapitala, služnina je, kakor seme, dana na up in dobro srečo. Kedo sme torej trditi, da delavcu pristoja še več, nego služnina? Po pravici gotovo ne: ako si delal na tujo srečo ali nesrečo, ako nočeš deliti nesreče, torej tudi nisi deležnik sreče tistemu, ki — „alj pa konec leta bode kaj prireje, sam ne ve.“

Vse kaj drugega so pritožbe o bedi delavcev, o slabih stanovanjih in o gladu, o pomankanji na stare dni. Vse to je vredno tehtnega premišljevanja, ali najpreje trdim, da to ni več zadružništvo. Naj skrbi država za stare in onemogle delavce, naj določujejo zakoni, kako je zidati zdrava stanovanja; naj olajša država prestop v drugo delo (ako se ne izplača privajeno) po dobrih šolah, po nizkih vozniinah na železnicah, pri najemanji delavcev za državna dela; naj se dajo delavcem politične pravice itd. — ali vse to ni več zadružništvo. Služnine ne bode določila država in je ne more določiti — nikoli.

Služnina namreč je cena, kar je vsaka druga cena. V narodnem gospodarstvu se ne vpraša, je li cena žita, ali cena dela, ali cena grajščine. Vse, kar se zove cena, podvrženo je jeklenemu pravilu: „Kedar se išče blaga, poskoči cena, kedar se blago ponuja, pada cena.“ Tako je tudi s služnino. Ako n. pr. iščeš v mali vasi deset tesarjev najedenkrat, poskoči služnina; ako pa hodi tesar sam dela iskat, padala bode. To pravilo velja v celoti strogo, neomahljivo in nobena država ni kos premagati ga. Kaj bi hasnilo, ako n. pr. država danes določi: „Vsaka hišina, ki je dobivala dosihdob 6 gld. na mesec, zasluži naj dosihdob 10 gld. na mesec.“ Bolj ubožne gospe bodo koj podile hišine iz službe in domača gospa bode sama svoja hišina. Jutri se bodo ponujale hišine, iz službe odpravljene, za staro služnino, pojutrajšnjem še za nižjo, in državina naredba drugega ni prouzročila, nego zmešnjave, ki nekaj časa trajajo, a jenjajo, kedar se zopet pokažejo v svoji moči zakoni narodnega gospodarstva, ki zopet naredijo mir, mir na jedini podlogi pravega razmerja med ponujanjem in iskanjem.

Tukaj je tudi meja, do katere se daje rabiti „strike“, namreč vkupni izstop vseh delavcev jednake vrste iz dela. To sredstvo je zakonito, in naj ga rabijo delavci, kjerkoli se njim plačuje res premajhena služnina. Rabijo ga pa dandanes prepogostem in njih voditelji ga zapovedujejo včasih v razširjenih krogih le

s tem namenom, da gladijo pot bodočemu združništvu. Motijo se; „strike“ hasni, kjer je cena pod povpraševanjem, a „strike“ bode brez uspeha, kjer je cena dela ali služnina primerna ali uže prevelika. Saj navadno bode tako izteklo, akoprem ne tajim, da lahko učinijo postranski vzroki včasih tudi drug učinek.

Še jedno naj dodam. Ali je res taka sila, da določi služnino zakon? Je li res delavec tako stiskan, tako reven, tako podoban prejšnjemu robu? — Tudi to ni res. Dvojna pomota je to. Prvič namreč so pomnožile vse blago nove iznajdbe, varčnost pridnih ljudij tako zdatno, da naš delavec sedaj bolje stanuje, da se bolje oblači in bolje hrani, nego pred 40 leti. Uborne kočje so se izpremenile mnogo v primerne hiše; pavola, svečava je v dober kup; železnice in parobrodi privажajo žito iz Amerike, z Ruskega ter iz Indije. Obresti so padle in padajo še dandanes, vzlic bojazni, da bode svetovni boj. Bolj ko se množi kapital, bolj po ceni so obresti, ker se ponuja več kapitala. Kako neumno so delali komunisti, ki so požigali in razdirali poslopja ter stroje zgol iz sovraštva do kapitala, ne pomislivši, da mora biti več ljudij blaga deležnih, tem več, čim bolj se množi blago! Če bogatin gradi novo poslopje, tudi strežaj dobi lepše stanovanje, nego mu je bilo poprejšnje. — Drugič pa je tudi poskočila služnina jako visoko. Kedor pomni, da je zaslužila pred 40 leti dekla na deželi po 12 gld. na leto, lahko je prepričan, da je res tako. Poglejte obrtne pomočnike; večjideli so oženjeni, takisto prosti delavci po tovarnah in pri železnicah. Kmet uže ne more več dobiti pravega hlapca, zlasti ne blizu mesta; zakaj ne? Ker je služnina po mestih jako visoka.

Od kod vse to? Držimo se zopet gori navedenega jeklenega narodno-gospodarskega zakona in recimo: Išče se več prostega dela, nego se ga ponuja, — pravo bomo zadeli! Ni več toliko preprostih, neomikanih ljudij, ki ne znajo delati drugače, nego s svojimi rokami; vsakedor se je uže naučil nekaj več. Naši vinčarji so uže tudi tesarji, zidarji itd., vsakedor ali vsaj mnogo jih je hodilo v šolo in razširili so si svoje znanje. Tako se je vzdignila cena preprostemu delu, a znižala cena bolj omikanemu delu. Tako se je poravnala marsikatera grozna razlika med bogatcem in revežem, in poravnalo se bode še več razlik. Le visoka služnina je vzrok, da so smele pred kratkim nekatere države

tako zdatno povišati posredne davke na žganje, pivo, petrolej, kavo itd. To se ne bi nikakor posrečilo pred 40 leti. S tem ne mislim reči, da sem prijatelj posrednih davkov, nego navajam le gotove zgodbe našega časa.

Spoznali smo torej, da napreduje narodno gospodarstvo dokaj hitro po svojih lastnih, starodavnih načelih. Zlasti je občna dolžnost, obiskovati šole, tudi napredek po gospodarskem smislu, ker vpliva na večjo služnino prostega dela. Spoznali smo, da pomnoženje kapitala nikakor ne vodi do njegove vsemogočnosti, nego da mora padati njegova moč bolj in bolj, ker se znižujejo obresti. Ni ga nam torej treba zadružništva, kateremu nas učijo novi voditelji; napredujemo brez njega, bolj gotovo in dandanes tudi ne več tako počasno.

Težko, da še doživimo takšno dobo, kakeršna je bila v začetku krščanstva, da bi namreč dobili zopet zadružništvo na podlogi močne vzajemne ljubezni. Ako pa obžaljuje navdušen mladenič nedostatke naše dobe, razmere med bogatinom in ubožcem, ako ga mičejo nauki zadružništva, naj ne pozabi nikoli, da ni kos, sveta izpreobrniti koj na mah. Kos pa je, da tudi svoj delež stori za polagano poravnanje razlike; naj se le trudi svoje žive dni, razširjajoč omiko in prihrani naj po svoji varčnosti tudi nekaj kapitala bodočemu zarodu. Tako bode pripomagal tudi narodno-gospodarskemu napredku, tako skrbi za nizke obresti in visoko služnino bodočih časov!

Dr. Janko Serbec.

Iz pravosodne prakse.

Civilno pravo.

- a) Zahteva, da je odstopiti v porabo prepuščene parcele, predmet je lastninski tožbi po smislu § 369. obč. drž. zak., a ne tožbi po § 1435. obč. drž. zak.**

Tožbi c. kr. finančne prokurature v Lj. zoper A. S. v V. je m. del. okrajno sodišče v Lj. z razsodbo z dne 5. marcija 1889, št. 3607 ugodilo iz naslednjih, stvar ob jednem pojasnjujočih razlogov: